

ATATÜRK'ÜN "ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI" DÜŞÜNÇESİ VE "NUTUK"TA ÇUKUROVA

Şerife Yorulmaz

A.Giriş

1867 Tarihli Vilayetler Nizamnamesi'ne göre Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni vilayetler oluşturulmuş ve bunda Tuna Vilayeti Teşkilatı örnek alınmıştı. Buna uygun olarak 1876'da kurulan Adana Vilayeti; Adana, Kozan, İçel ve Payas'tan oluşmaktaydı¹. Genel anlamda "Çukurova" olarak anlaşılabilecek olan bu bölge konumundan dolayı yüzyıllarca Anadolu'da ve güneyde Suriye ve Mısır'da kurulan devletler arasında savaşa ve nüfuz mücadelesine konu olmuştur. 19. yüzyıl da bu konuda birçok örneklerle doludur. Çünkü Osmanlı Devleti burada merkezi otoriteyi uzun süre oluşturamamıştır. Yerel beylerin iktidar savaşlarının ve bazılarının egemenlikleri yanında örneğin 1832'den 1840'a kadar Mısırlı İbrahim Paşa'nın yönetiminde kalır. Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın sona ermesiyle bu durum ortadan kalkar. Fakat Osmanlı Devleti ancak 1865'lerde gönderdiği ordu ile merkezi otoriteyi kurmayı başarır.

Böyle sürekli çalkantılarla dolu bir tarihe sahip olan Çukurova bölgesi Birinci Dünya savaşı sonrasında büyük bir mücadelenin konusu ve alanı olmuştur. Zaman Milli Mücadele zamanıdır. Kuvay-ı Milliye'nin yoğun sivil örgütlenmesiyle ve direnişiyle işgalciler geri adım atmışlardır. Ayrıca Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı öncesi, Yıldırım Orduları Grubu Komutanı olarak bölgede bulunması ve "Milli Mücadele" düşüncesinin oluşması açısından "Çukurova" önemli bir anlam taşımaktadır. Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta Çukurova'ya ilişkin ilk değinmeleri de işgal sonrasına aittir.

Mustafa Kemal, 3.10.1919'da Tasvir-i Efkar'ın başyazarı Velit Bey'in, özgeçmişine ilişkin sorusu üzerine verdiği cevapta; "...Falkenhayn'ın yenik bıraktığı Nablus civarındaki Yedinci Ordu'ya tekrar gitmiş ve dönüşünden onbeş gün sonra başlayan genel İngiliz taarruzunda bu orduyu Halep'e kadar geri çektirdiği sırada Padişaha Fahri Yaver olmuştur. Halep muharebesinden sonra Yedinci ve Adana Bölgesinde bulunan İkinci Ordulardan oluşan Yıldırım Grubu Kumandanlığı görevinde bulunmuş ve mütarekeden sonra İstanbul'a dönmüşlerdir"² der.

Mustafa Kemal, komutasındaki 7.Ordu ile Rayak ve Baalbek'te savaşa devam ettikten sonra, düşmanlara Anadolu yolunu kapamak

amacıyla Katma-Raco arasında bir savunma düzeni kurmuş ve Halep Valisi Abdülhalik Bey'i yanına alarak Halep'ten ayrılmıştır. 15 Ekim'de İngilizler bu savunma hattına saldırmışlarsa da yenilmiş ve büyük kayıp vererek geri çekilmişlerdir. Bu savaşla Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun güneydoğu sınırlarını fiilen saptamış bulunuyordu.

B. "Ulusal Kurtuluş Savaşı"(Milli Mücadele) Düşüncesi

Mustafa Kemal'in kesin kararı, halkı da silahlandırarak güney bölgesinde Anadolu'yu savunmaktı. Düşmanın cephedeki durumunu öğrendikten sonra 27 Ekim 1918'de yanında Yaveri Cevat Abbas'la birlikte Kilis'e gelir. Yahudi maşatlığında silahlı birkaç kişi arabalarını durdurur. Çanakkale'de maiyetinde bulunmuş olan bir çavuş, Mustafa Kemal'i tanır. Arabanın çamurluğuna binerek birlikte şehre girerler. Bu silahlı teşkilatın, sonradan Milis Yüzbaşısı olan İslam Bey'in güneyden gelecek herhangi bir saldırıya karşı koymak üzere meydana getirdiği Milli Kuvvetlere mensup olduğunu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Kilisliilerin bu uyanıklığından memnun olur. Aynı günün akşamı şehrin ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda onlara "Bizim için savaşın henüz bitmediğini, asıl kurtuluş savaşının bundan sonra başlayacağını, ona göre hazırlanmaları gerektiğini"³ söyler.

Milli Mücadele düşüncesinin oluşumu açısından üzerinde durulabilecek diğer bir olgu da Mustafa Kemal'in Kilis dönüşü, Katma'dan Anteb'e gitmekte olan Milletvekili Ali Cenani Bey'le (Eski Ticaret Bakanlarından) karşılaşması ve aralarında geçen konuşmadır. Ali Cenani Bey'in, "Çapulcu urbanın saldırılarından korunmak ve kurtulmak için aile ve akrabasını başka yere göçürmek istediğini" öğrenen Mustafa Kemal ona, kaçmaktan ziyade saldırıların önlenmesi gerektiğini, istedikleri kadar silah ve cephaneye vereceğini ve hemşerileriyle bağlantıya geçerek savunma önlemleri almalarının uygun olacağını bildirir⁴.

Mustafa Kemal'in, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'ndan İstanbul'a gidişine kadar olan sürede Osmanlı Hükümeti ve Genelkurmayı ile oldukça ilginç ve giderek gerginleşen bir yazışması vardır. Çukurova bu yazışmanın odağındadır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı hükümetinin mütareke isteği üzerine İstanbul'a çektiği telgrafta özetle; "*Kayıtsız şartsız teslim olmayınız. Elinizde bulunan hattı son nefesimize kadar tutacak ve Anadolu'yu savunacağız. Herşey mahvolmuş değildir. Anadolu bizdedir. Ya şerefli bir sulh veya savaşa devam*"⁵ derken bu dileğe karşılık çok ağır koşullarla Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanır.

Burada özellikle bölgeyi ilgilendiren maddeler şunlardı:

Madde 10: Toros tünellerinin galipler tarafından işgali,
 Madde 16: ...ve Kilikya'daki kuvvetlerin düzeni korumak için gereken miktarından fazlası, beşinci maddedeki şartlara uyularak verilecek kararlar gereği geri çekilecektir.

31 Ekim 1918'de Mütareke ordulara tebliğ edilir. Sadrazam İzzet Paşa, Yıldırım Grup Komutanı Liman von Sanders'in yerine Mustafa Kemal'i tayin eder. Katma'da bulunan Mustafa Kemal 31 Ekim 1918 akşamı Adana'ya gelip görevi devralır.

Bundan sonra Mustafa Kemal ile Sadrazam İzzet Paşa arasındaki yazışmaları izlediğimizde burada, Çukurova'nın Kurtuluş Savaşı öncesi durumu ve hangi koşullarda işgale uğradığı ve Mustafa Kemal'in bölgeyi savunmak için gösterdiği çaba belirginleşecektir.

Mustafa Kemal, 3.11.1918 tarihli tel yazısında, Mondros Ateşkes Anlaşması'nın bazı maddelerinin kapalı olduğunu belirterek şu noktaların açıklanmasını ister;

"1. Madde: 10- Toros tünellerinin galipler tarafından işgali maddesinin açıklanması lazımdır. Toros tünelleri denilen tüneller en son açılan iki tüneldir; işgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalin mahiyeti o kısımdaki hattın işletilmesine de şamil midir? Yoksa muhafaza tertiplerinden mi ibaret kalacaktır? büsbütün ayrı bir grup teşkil eden Amanos tünelleri de bu kapsamda mıdır? Toros tünellerini tutacak işgal kuvvetlerinin miktarı nedir ve nereden gelecektir?

2. Suriye hududunu, Suriye Vilayeti'mizin kuzey sınırı saymakla beraber, bu hususta başkaca bir nokta-i nazar ve karar var ise bildirilmesi icap eder. Suriye'de bıraktığımız ve bizimle irtibatı olan hiç bir kuta yoktur... Kilikya havalisinin Adana vilayetinin önemli bir kısmını içine aldığı malum ise de sınırı meçhuldür; bunun da açıklanması icap eder."⁶

Mustafa Kemal'e İzzet Paşa 4/ 5.11.1918'de şu cevabı verir;

"1. Toros tünellerinin İtilaf kuvvetleri tarafından işgali yalnız bir muhafaza mahiyetini taşır. İşletme işleri, kontrol altında olarak size aittir. Mütareke metninde, yalnız Toros tünelleri yazılıdır. Eğer Amanos tünellerini de işgal etmek isterlerse mütareke metninde yalnız Toros zikredilmiş olduğundan bahsederek Amanos'un işgal edilmemesinde ısrar edilir ve Umumi Karargaha haber verilir. İşgal kuvvetlerinin nereden geleceği ve miktarı İngiliz Komutanı tarafından bildirilir.

2. Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış bir maddedir. Herhalde bugün cephede bulunan kıtalar, bu hususta katiyen bahis mevzuu değildir. Bugün cephede bulunan kıtalar mütarekenamenin beşinci maddesi mucibince yeni sevkiilceyş kararlaşncaya kadar bulunduğu hatta kalacaktır. Kilikya hududu icabederse bildirilecektir."⁷

Mustafa Kemal bu açıklamayı yetersiz bulur ve tekrar sorar;

"1. *Toros tünellerini işgal kuvvetlerinin miktarı İngiliz Komutanlığı tarafından bildirilir, buyuruluyor. Bu kuvvet; mesela icabında bütün Anadolu'yu hükmü altına geçirecek dahi olsa müsaade edilecek midir?*

2. *Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış bir maddedir, buyuruluyor ve münasip cümleler ile cephede bulunan kıtaların bu hususla alakası olmadığı izah ediliyor. Benim telakkilerime göre; bu maddenin İngilizler tarafından bizi işgal için konulmuş olduğuna ve hükümet murahhaslarının imzalarını attıkları Mütareke şartlarının, iki tarafça başka başka telakki edildiğine şüphe yoktur. Çünkü aynı maddede, cephede bulunan kıtaların Suriye'de bulunmadığı telakkisine karşı İngilizler, bu geceki raporla tafsilatı arz edileceği veçhile, Suriye kıtasında bulunuyor, diye Yedinci Ordu'nun teslimini teklif etmişlerdir.*

*İcabederse bildirileceği irade buyurulan (Kilikya) hududunu sormaktan maksadım bu tarihi ismi ve bunun sınırını resmen kabul eden Hükümetin, bu muntıkayı gösteren İngilizce Atlas'ta, (Kilikya) muntikasının doğusunda Suriye kuzey sınırının Maraş kuzeyinden geçtiğini, nazar-ı dikkate alıp almadığını anlatmaktı. Çünkü bana göre, Adana ismi yerine Kilikya tarihi adını koyan İngiliz hükümetinin, Suriye hududunu da, Kilikya kuzey hududunun doğuya temdidinden ibaret kabul ettiğine şüphe yoktur. Bu zan, Irak hududunun, İngiliz Komutanı tarafından Altıncı Ordu'ya gönderilen haritada, Siirt'ten geçtiği gösterilmiş olmasıyla da kuvvetleniyor. İngilizlerin birkaç günden beri İskenderun'a asker çıkartmaktan ve Halep'e milyonlarca erzak var iken oradaki kuvvetlerini beslemek için erzak biriktirmekten bahsetmeleri de İskenderun'un, Kilikya muntikasını gösteren haritada, Suriye ve Kilikya hudutları üzerinde bulunuşundandır... İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak onların ihtiraslarının önüne geçmeye imkan kalmayacaktır."*⁸

Nitekim yaşanacak işgaller Mustafa Kemal'in haklılığını kanıtlayacaktır. Fakat İzzet Paşa'nın, Mustafa Kemal'in sözünü ettiği raporuna cevaben Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na 5.11.1918 tarihli tel yazısında, "*Mütarekename hükümlerince İngilizlerin İskenderun'u işgale hak ve yetkileri yoksa da, Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan faydalanmak istemeleri de muhik bir talep mahiyetindedir... Bu limandan ve yoldan faydalanılmasını temin etmekle, İskenderun liman ve şehrini kendilerine bırakmış olmuyorum. Liman ve şehir yine bizde kalacak... Onlar yalnız limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatıyla istifade edeceklerdir. Durumun tarafınızdan İngiliz Suriye Ordusu Komutanlığına bildirilmesi..."*⁹

Diyalog gerginleşir. Mustafa Kemal 6.11.1918 tarih ve 569 numaralı, "Geciktiren idam olunur" ibaresiyle İzzet Paşa'ya gönderdiği acil tel yazıda, "...Sizi temin ederim ki, maksat Halep'teki İngiliz ordusunu beslemek olmayıp, İskenderun'u işgal ve İskenderun-Kırıkhan-Katma yoluyla hareket ederek Antakya-Diricemal-Ahterin hattında bulunan Yedinci Ordu'nun geri çekilme hattını kesmek ve bu orduyu, Altıncı Ordu'ya Musul'da yapıldığı gibi, teslim olmaktan kaçınamayacak bir duruma sokmaktır.

İngilizlerin Ermeni çetelerini bugün İslahiye'de faaliyete geçirmiş olmaları da bu zanna kuvvet verecek niteliktedir. Keyfiyetin, tarafınızdan İngiliz Suriye ordusu komutanına tebliğine vasıta olmakta mazurum. İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya girişecek İngilizlerin ateşle karşılanıp durdurulmasını ve Yedinci Ordu'ya bugün bulunulan hatta gayet zayıf bir ileri karakol tertibatı bırakarak kısmı küllisini Katma-İslahiye istikametinde hareket ettirerek Kilikya hudud içerisine girmesini emrettim.

İngilizlerin aldatıcı muamele, teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade haklı gösterecek ve buna karşılık cemile ¹⁰ gösterilmesini içine alacak emirleri hüsnü tatbika (iyi uygulamaya) yaradılışım müsait olmadığından... komutayı hemen teslim etmek üzere yerine tayin edeceğiniz zatın süratle emir ve tebliğini bilhassa istirham ederim."¹¹

Mustafa Kemal'in İskenderun'a çıkacak İngilizlere ateş emrini vermesi ve İngilizlerin de Osmanlı hükümetini savaşla tehdit etmesi (Amiral Kaltrop) Sadrazamı oldukça rahatsız eder ve telaşlandırır. Mustafa Kemal'e, bu emrin hükümetin siyasetiyle uyuşmadığını belirtir ve hemen değiştirilmesini ister¹². Mustafa Kemal, İngiliz isteklerine boyun eğen hükümetin tutumu üzerine yine Sadrazam'a şu uyarıcı cevabı vermiştir; "İskenderun şehrinin İngilizlere teslimi hakkındaki 8.11.1918 tarihli emriniz alındı... Halep'te bulunan İngiliz Komutanı istifade etmelerini istedikleri İskenderun-Halep şosesini emniyet altında bulundurabilmek için kitalarımızın Kilis-Payas hattının kuzeyine alınmasını, İngiliz Başkomutanlığının İstanbul'a teklif ettiğini ve vakit kaybına mahal kalmamak üzere Halep-İskenderun şosesinin şimdiden keşfine müsaade olunması lüzumunu bildirmiştir... İngilizlerin teklifine bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziye isteyen İngilizler tarafından, yarın Toros'a kadar olan Kilikya mintikasının ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgali lüzumu tekliflerinin birbirini takip edeceğine ve neticede ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı Vekiller Heyetinin Britanya Hükümeti tarafından intihabı lüzumu gibi tekliflerin karşısında da kalmak uzak bir ihtimal değildir. Aciz ve zaafımızın

derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakarlığın derecesini de tayin ve tahdit etmek lazım geleceği kanaatini muhafaza ederdim..."¹³

Fakat bu yazıların hepsi boşunaydı. Üstelik 4 Kasım 1918'de Yıldırım Ordular Grubu ile Yedinci Ordu Karargahı'nın kaldırılmasına karar verilmiş fakat bu 9 Kasım 1918'de bildirilmiştir. Mustafa Kemal, ordusuz bir komutan durumuna düşürülmüştür¹⁴. O'nun bu gelişmeler karşısında Ulusal Kurtuluş Savaşı düşüncesi üzerinde yoğunlaşmış ve kafasında ciddi olarak değerlendirdiğini ve olgunlaştırdığını kabul etmek gerekir. Çünkü, Mustafa Kemal'in bütün bu yazışmalarında ve özellikle bir kısmını verdiğimiz son telgrafındaki tüm teşhisleri kısa zamanda doğrulanmış ve bütün Çukurova(Kilikya) ve diğer vilayetlerin büyük bir kısmı işgal edilmiştir.

Kasım Ener, bu konuda şunları yazar; "*Bunun için, oturduğu Şakir Paşa'dan sık sık ayrılıp Yüreğir ovasında, Tarsus'un kuzeyinde incelemeler yaptı. Torosların Gülek Boğazı yolu üzerindeki Kürtmusa köyü sırtlarında siperler kazdırmaya başladı. Milletine sonsuz güveni ile düşmanı elindeki kuvvetlerin azlığına rağmen Adana bölgesinde durduracağına inanıyordu. Fakat Mustafa Kemal'in savunma tedbirleri yarıda kaldı. 10 Kasım 1918'de komutayı Nihat Paşa'ya bırakarak çağırıldığı İstanbul'a hareket etti."*¹⁵

Mustafa Kemal, 5 Kasım 1918'de Mersin'e gelerek 23.Tümen Komutanı Albay Bahaeddin Bey'in misafiri olur. O gün geç vakte kadar süren konuşmalarında, durumun kötüye gitmekte olduğunu anlatarak alınacak önlemler üzerinde durmuştur. Ayrıca Mutasarrıfı ve Jandarma Yüzbaşı Talat Bey'i çağırarak, karakollar, sayıları ve silahları hakkında bilgi aldıktan sonra Silifke sınırları ve Toros eteklerinde karakolların artırılmasını, depodaki yeni silahların da bol cephaneye dağıtılmasını tavsiye etmiştir. O'nun bu isteği üzerine Yüzbaşı Talat Bey, seyyar Jandarma Müfrezesi Komutanı Arslanköylü Hüsnü (Yıldırım) vasıtasıyla dağıtım için silah ve cephaneye dağıtmıştır¹⁶.

Mustafa Kemal, 10 Kasım 1918 sabahı orduya veda mesajını yayınlamış ve İstanbul'a hareket etmek üzereyken kendisini istasyonda uğurlamaya gelen Adanalılara; "*Adanalılar, silahlarınıza sahip ve hakim olunuz! Bizim için savaş bitmemiştir. Asıl savaş bundan sonra başlayacaktır*", diyerek savaş parolasını vermiştir¹⁷.

C. "Nutuk"ta Çukurova

Atatürk, 15 Mart 1923'de Adana'yı ziyaretinde yaptığı konuşmada; "*Bende bu vekayinin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu*

güzel Adana'da vücut bulmuştur "18 demekle Milli Mücadele düşüncesinin oluşumu açısından Çukurova'nın önemini kendi cümleleriyle vurgulamış olur.

Onun tahmin ettiği gibi işgalciler alanlarını genişlettiler. İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşmalara uygun olarak bir süre sonra güneyde İngilizlerin yerini Fransızlar almış ve Aralık 1918'de de Adana ve Mersin'e Fransız işgal güçleri girmiştir.

Böylece Çukurova, işgal edilen diğer bazı bölgelerle aynı kaderi paylaşacaktır. Fakat bölge, işgal edilmiş olsa da Misak-ı Milli sınırları içindedir.

Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gelişinde Mustafa Kemal Ankaralılarına yaptığı konuşmada, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda bazı açıklamalarda bulunur; *"Teşkilatımızda Kuvay-ı Milliye'nin amil ve irade-i milliyenin hakim olması esas kabul edilmiştir. Bugün bütün cihanın milletleri yalnız bir hakimiyet tanır: hakimiyet-i milliyet..Osmanlı İmparatorluğu'nun muharebeden evvelki hududu malumunuzdur..Harb-i umuminin neticesi birtakım fedakarlık ihtiyarına devletimizi mecbur kılıyor, buna nazaran devlet için milli yeni bir hudut kabul ettik. Bu hudut tahassül ederken işin içinde bulunduğumdan bunu da arzedeceğim: Mütareke akdolunduğu gün ordularımız füilen bu hatta hakim bulunuyordu. Bu hudut Iskenderun Körfezi cenubundan Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülaki olur. Oradan Deyrzora iner; badehu şarka temdit edilerek Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anası ile meskun aksamı vatanımızı tahdit eder..Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalikimiz camiay-ı Osmaniye'den layenfek bir kül olarak kabul edilmiştir."*19

Atatürk, Nutuk'un daha ilk sayfasında, 19 Mayıs 1919'da genel durum değerlendirmesini yaparken *"İtilaf devletleri Ateşkes Anlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep İngilizlerce işgal edilmiş* "20 diyerek Çukurova'ya hemen bir gönderme yapar.

Sevr Anlaşması'nda Fransız sömürü bölgesi, Suriye sınırıyla Adana ilinin batı ve kuzey sınırı ve Kayseri ile Sivas'ın kuzeyinden geçerek Muş'a doğru ilerledikten sonra Muş'u dışarıda bırakarak Cizre'ye uzanan hat içindeki bölge olarak belirlenmiştir. Buna göre Çukurova tümüyle bu alan içinde kalmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme sürecinde, Sivas Kongresi sırasında en çok tartışılan konu mandacılık olup Atatürk Nutuk'ta bu

konuya ayrıntılı olarak yer vermektedir. Bu bağlamda, Amerikan mandasından yana olarak Kara Vasıf Bey'in 17 Ağustos 1919 tarihli bir telgrafla verdiği bilgide "Amerikalılar bizi pekçok kınıyorlar. Yani hükümeti aşağılıyorlar, ulusumuzu da kınıyorlar. Delegelerin İstanbul'dan çıkışını, Paris'e gidişini..sonra diyorlar ki; 'Avrupa'nın göze alamadığını siz kabul ediyorsunuz. Örneğin; Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam, Toros'tan sınır veriyor. Ermenistan istiyor. Oysa şimdiye değin Amerikan komisyonlarından hiçbirisi bile buna olabilir demedi. Genel raporlara göre Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan olmak şöyle dursun, özerk ve yersel(muhtar mahalli idareler) kurmak bile olamaz. Nüfusları yok, toprakları yok..' İşte İstanbul'un haberleri. Oraca üzerinde düşünölsün. Zaman epeyce dardır."²¹ denirken Türkiye'de Ermenistan kurulmak istenmesine karşı da Amerikan mandasını istemenin en iyi yol olduğu belirtilmektedir.

Kongre'de mandacılıkla ilgili birçok kişi söz alır. Bunlardan biri de Hami Bey'dir. Atatürk'ün Onun konuşmasından aldığı şu cümlelere bakalım; "Ama şimdi biraz da işin kesin, bildiğim bir yönünden söz açacağım. İşin bu evresinde ilgili kişi ile kendim görüştüğömden sözlerim yaklaşık değil kesindir. İstanbul'dan ayrılmadan önce eski Sadrazam İzzet Paşa hazretlerini görmeye gitmiştim. Kendileri de kesinlikle bir güdümün bizim için gerekli olduğu kanısında idiler. Benden de bu konudaki düşüncemi sordular, ben de düşündüklerimi söyledim. Bir kaç gün sonra beni çağırıp şu sorunu açıkladılar. Suriye ve Adana bölgesinde dolaştıktan sonra İstanbul'a gelip siyasal partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerika Soruşturma Kurulu üyeleri, İzzet Paşa'yı konağında ziyaret ederek Anadolu'daki ulusal örgütün Türk ulusunu temsil ettiğine inandıklarını ve Paşa'yı da (yani İzzet Paşa'yı) bu işe önyak olan bir kişi olarak bildiklerini söylemişler ve 'Eğer siz Erzurum ve Sivas kongrelerine Amerikan güdümünü istetecek olursanız, Amerika da Osmanlı Devleti'nin güdümçülüğünü kabul edecektir' demişler. Paşa bunu bana anlattıktan sonra..Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatmaklığımı öğütledi."²²

Burada bazı gelişmeleri hatırlarsak, Amerikan Başkanı Wilson, Paris Barış görüşmeleri sırasında çeşitli etkilerle prensiplerinden vazgeçmiş görünüyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı uzmanları, Paris'te kendisine sundukları raporda yalnız orta Anadolu'da bağımsız bir Türk Devleti ile yetinilmesini tavsiye ettiler. 1919 yazında inceleme gezileri yapan Amerika Yakındağı Yüksek Temsilcisi Charles R. Crane'in katıldığı King-Crane Komisyonu ise Boğazlar ve çevresinde kurulması düşünülen devlet gibi, Ermenistan ve bütün Türkiye'nin Amerikan mandası altına alınması tezini savunur.

Adı geçen Komisyon gezileri sırasında Kilikya (Çukurova) ve Suriye halkının Amerika'ya karşı tutumunu öğrenmeye çalışmıştır. Adana'ya gelen Komisyon'a Çukurovalı Türkler Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını kesinlikle bildirirler. Fransızların çabaları sonuç vermez. 2 Temmuz 1919'da azınlıkların Fransız mandası lehine düzenledikleri mazbatanın değeri yoktur. Çünkü Türkler çoğunluktadır. King-Crane Komisyonu'ndan sonra General Harbord'un başkanlığında bir Amerikan heyeti daha Anadolu'da dolaşip Türk-Ermeni sorunlarını inceler. Sonunda Klemenceau ve Loyd George görüşmeleri üzerine Osmanlı sivil yönetimi kalmak üzere, Çukurova'da Fransız askeri otoritesi tanınmıştır²³.

Bilindiği gibi manda yani güdüm tartışmaları, Atatürk'ün pek önem vermediği Amerikan Kongresi'ne bir mektup taslağı hazırlanması kararının alınmasıyla sona ermiştir. Ancak güdüm tartışmalarını işgal gerçekleri izlemiştir.

Anadolu'dan ulusal örgütlenmeden gelen baskılarla Damat Ferit Paşa Hükümeti düşmüş (2 Ekim 1919), onun yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Fakat yeni hükümetle uzlaşmak zor görünmektedir. Dahiliye Nazırı Damat Mehmet Şerif Paşa, Mustafa Kemal'in deyişiyle "*çoktan ulusu zehirlemeye başlamış bulunuyordu.*"²⁴ Nutuk'ta bu konuyla ilgili bölümde düşman işgaline uğrayan diğer yerler gibi Çukurova'yı da ilgilendiren şu cümleler dikkat çekecektir. Dahiliye Nazırı imzasıyla yayınlanan bildiriye Hükümet, "*Barış üzerindeki görüşümü şöyle açıklıyor: 'Wilson ilkelerinden gereği gibi yararlanılarak Osmanlı Devleti'nin birlik halinde ve padişahına bağlı bağımsız bir devlet olarak yaşatılması için hiç bir girişimden geri durulmayacaktır', 'Aslında büyük devletlerin adaletli duyguları ve gerçekten gittikçe belir-mekte olan Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlı davranma isteği, bu konuda güven vermektedir.'*" Mustafa Kemal bu bildiriye şöyle değerlendiriyor; "*Baylar bütün bu düşünceler Ferit Paşa hükümetini Padişah ağzı ile yayımladığı bildirinin harfi harfine benzeri değil midir?.. Hangi adaletten söz ediliyor? Hangi ılımlı davranma isteğinden dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Ülkenin merkezinden başlayarak, her yerde yabancıların davranışları, gerçekte bunun tersini ispat edecek eylemli ve seçik kanıtlar değil miydi?*

Gerçekte Wilson, ilkeleriyle birlikte, ortadan çekilmiş ve Osmanlı ülkesinin, Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta, İzmir'de, Adana'da ve her yerde, düşmanların işgaline ilgisiz bulunmuyor muydu? Bunca kesin dağılıp belirtileri karşısında akli, anlayışı, vicdanı olan adamların kendilerini aldatmaları düşünülebilir mi? Bu gibi adamlar doğrusu kendilerini aldatacak kadar bön olurlarsa onların, yurt kaderini yönetmelerine, akli eren gerçeği ve acıklı durumu gören kişiler daya-

nabilirler mi? Eğer bu adamlar gerçeği biliyor ve kendilerini aldatmıyorlarsa, bunların ulusu aldatarak koyun sürüsü gibi düşmanın pençesine bırakmaya canla başla çalışmalarına ne anlam verilebilir?"²⁵

Mustafa Kemal Atatürk, öncelikler içinde Çukurova'nın da yer aldığı yurt topraklarının işgali karşısında İstanbul Hükümeti'nin, yürütülecek Ulusal Kurtuluş Savaşı'na da zarar veren tutumu üzerine eleştirilerini bu şekilde dile getirirken bir taraftan da Temsilciler Kurulu adına yeni hükümet ile ulusal amaçlar arasında bir uzlaşma sağlamak için çaba harcamaktadır. Bu bazen en ince ayrıntılarına kadar Nutuk'ta izlenebilmektedir.

Bu doğrultuda 20-22 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Salih Paşa'nın hükümet adına katıldığı Amasya Görüşmeleri adıyla bilinen toplantı ve sonuçları anlatılır. Görüşmeler sonucunda 5 protokol düzenlenir²⁶. 22 Ekim 1919 günlü ikinci protokol uzun bir tartışmanın sonucudur. Bu görüşmede, Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 günlü bildirisindeki maddeler tartışılır; "1. Bildirinin birinci maddesinde tasarlanıp kabul olunan sınırın, en az bir istek olmak üzere, elde edilmesi gerektiği ortaklaşa kabul olundu.. Şimdi yabancıların işgalinde bulunan bölgelerden Kilikya'yı, Arabistan ile Türkiye arasında bir tampon devlet meydana getirmek için anayurttan ayırmak istendiği söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk ortamı ve en verimli, zengin bir bölgesi olan bu toprakların hiç bir yolla ayrılmasının kabul edilmeyeceği.. ilkesi genel olarak kabul edildi "²⁷ denilmekle Nutuk'ta, Çukurova diğer adıyla Kilikya konusunda hedef kesin bir şekilde ortaya konmaktadır.

Atatürk, Nutuk'ta Ekim 1919'daki gelişmelere değinirken bunlar arasında Güney Anadolu'da ulusal örgütlenme doğrultusunda adımlar atılması da vardır; "Bildiğiniz gibi Maraş, Urfa, Antep'te başlangıçta İngiliz birlikleri vardı. Bu birlikleri Fransız askerleri değiştirdi. Bu nedenle yeniden Fransız işgalini önlemeye çalıştık. Sonra da ilkin siyasal girişimlerde bulunduk; daha sonra eylemli girişimde bulunduk.. Maraş ve Antep'e Kılıç Ali Bey'i, Çukurova bölgesine de Topçu Binbaşısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek sağlam örgütler kurmaya ve girişimlere başladık."²⁸ Böylece Çukurova'da Kurtuluş Savaşı sürecinde en önemli adımlardan biri atılmıştır.

Bilindiği gibi Atatürk, Sait Molla ve Rahip Fru arasındaki yazışmaların ve yapılan girişimlerin ulusal örgütlenmenin karşısında ciddi tehditler oluşturduğunu gösterir; "Baylar, İstanbul'da hükümetin gözü önünde ve bilgisi altında yapılmış ve yapılmakta olan alçakça girişimlerin ve bu girişimlerin bütün yurtda uğursuz belirtileri olduğunu açıkça ortaya koyan olayların gerçek kaynaklarını ve etmenlerini, İstanbul Hükümeti'nin, Heyet -i Temsiliye'den daha iyi bildiği şimdi de kuşku götürür mü?

*Baylar, işlerin iç yüzünü bilen bir hükümetin üyelerinden, düşmanların, salt yanılmak ve yoldan çıkarmak amacıyla ortaya attıkları kara çalma ve söylentilere gerçek gözüyle bakıp, yine onların öğütlerini çare ve önlem diye uygulamaya kalkışmak gibi bir davranış beklenir mi? "*²⁹ dedikten sonra Hükümetin düşüncesini yansıtan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 9 Aralık 1919 tarihli bir yazısına değinir. Burada; *"..Yabancı devlet temsilcileri, içeride güvenliğin ve dirliğin kurulup yerleşmesini durmadan öğütüyorlar ve Anadolu'da bir kırıma uğrayacaklarından korkuya düşen Hristiyan halkın, bölük bölük, işgal altında bulunan yerlere sığınmakta olduklarını etkili ve dikkat çekici bir dille söylüyorlar. Gerçi işgal edilmiş yerlere ve özellikle Adana dolaylarına gidenler, oralandaki Ermeni sayısını arttırmak için gitmekte iseler de bu gidiş üzerine Anadolu'da dirlik ve düzenliğin bozulduğu ileri sürülerek, hükümetçe yapılan yalanlamanın etkisi azaltılıyor. Çünkü Heyet-i Temsiliye güvence verdiği halde, illerde kimi kişilerin kendilerine hoş görünmeyen görevlileri, kimseye danışmadan görevlerinden çıkarmaları, değiştirmeleri; hükümet işlerini aksatmaları.. gibi davranış ve karışmaların büsbütün önlenememesi yüzünden, yabancı çevrelerin kaygıları da sürüp gitmektedir. Devletimizin karada ve denizdeki şu durumunda alınıyamız üzerinde karar verecek olan devletlere karşı gözdağı verici bir davranış her halde dokuncalıdır. Bundan başka, Heyet-i Temsiliye adına yabancı temsilcilere teller çekilmesinin, yurttaki iki hükümet bulunduğunu gösterdiğini Fransa temsilcisi açıkça söylemiştir..."*³⁰

Mustafa Kemal'in Temsilciler Kurulu adına Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya cevap olarak gönderdiği 11.12.1919 tarihli tel yazıda yukarıda belirtilen ve özellikle Çukurova bölgesini de ilgilendiren bölümle ilgili olarak şöyle denmektedir; *"4. Ulus Ateşkes Anlaşması'yla bağlı bulunduğu düşman devletlerden hiç birine gözdağı verici bir durum almış değildir. Yalnız kutsal ve yasal haklarına el uzatılmasını, kesin zorunluluk olursa, silahla da önlemeye karardır.*

*5. Heyet-i Temsiliye'nin, yabancı devlet temsilcilerine tel çekmesi konusuna gelince; bu, ancak protestolarda bulunmak içindir ki yüksek hükümetinizin onayından da geçmiştir. Aslına bakılırsa, ulusal birliğin temsilcisi olarak Heyet-i Temsiliye'nin, ulus adına bu denli yazışmalarda bulunması, yasal bir hakkıdır. Eğer hükümet de, böyle duyarlık gösterir ve ulusla bir düşüncede olduğunu bu gibi elverişli durumlarda açıklamaya ve belirtmeye koşarsa, siyasa zarar vermek şöyle dursun, bundan pek büyük yararlar elde edileceği apaçıktır. Oysa yüksek hükümetinizin, Adana'nın işgali gibi açık bir haksızlığı bile protesto etmediğini Fransızlar söylüyorlar. Demek ki Fransız temsilcisinin açık konuşmasının nedenini bu noktada aramalıdır..."*³¹

Mustafa Kemal, Kasım 1919'daki gelişmeleri anlatırken Adana'daki ulusal örgütlenmeye ilişkin olarak "Adana örgütü kurucularının, Niğde'ye ya da Kayseri'ye gelerek, bizimle görüştükten sonra çalışmalarını sürdürmeleri sağlandı" dedikten sonra işgal döneminde Adana'da düşmana hizmet eden gazetelerden biri olan Ferda gazetesiyle ilgili şu bilgiyi verir: "Baylar, belki birçoklarınızın hatırladığıdır. Adana işgalde iken orada Ferda adında, Kuvey-i Milliye'ye karşı bir yabancı gazetesi yayımlanıyordu. Bu gazete, yalnızca Anadolu halkını aldatmak ve yanlış yola sürüklemek amacıyla çıkıyordu ve sütunları bizi kötüleyen uydurmalarla dolu idi. Elbette bu gazetenin Anadolu'nun içerlerine sokulmasını yasak ettik.

Fakat bu gazetenin yurttan okunmasını elbette yararlı bulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Dahiliye Nazırı olan ve temiz olduğuna Cemal Paşa'nın bir çok kez tanıklık ettiği Damat Şerif Paşa, Ferda gazetesinin, bu ağı saçan paçavranın, yurda serbestçe sokulmasına engel olunması için buyruklar vermişti. Bundan dolayı, Şerif Paşa'nın arkadaşı Cemal Paşa'nın, 3 Aralık 1919'da dikkatini çekmeyi gerekli bulduk."³²

Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı olan gazeteler arasında sözü edilen Ferda gazetesi, önde gelenlerden biriydi. Ali İsmi tarafından Adana'da 1918-1921 yılları arasında haftada iki gün yayınlanmaktaydı. Ferda gazetesi, azınlıklardan yana yazılarıyla dikkat çekmiştir. Bu gazete Fransızların maddi ve manevi desteğini görmüştür ve işbirlikçi gazete olarak bilinmektedir.³³

Heyet-i Temsiliye merkezinin Ankara'ya taşınmasının gerekliliği üzerinde durulurken, Heyet-i Temsiliye'nin doğu illerinden çok batı illerine, İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren nedenlerin kuşkusuz olduğu, doğuda 15.Kolordu'nun hazır bulunduğu fakat İzmir cepheleğinde çeşitli nitelikte komutan ve kuvvetlerin yanında çeşitli olumsuz kaynaklardan gelen zararlı etkilerin var olduğunu belirten Mustafa Kemal, Adana'ya giren düşmanlara karşı daha cephenin kurulamadığını da dile getirir.³⁴

İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın açılmasından sonra, İstanbul'a giden milletvekillerinin daha önce kararlaştırılan ilkelere uymaması, İstanbul Hükümeti'nin de, İtilaf devletlerinin isteklerine boyun eğerek bir politika izlemesi ve bunu gönderdiği genelgelerde yansıtması, ayrıca üstü kapalı olarak Heyet-i Temsiliye'nin Hükümet işlerine karışmaması, karışırsa cezalandırılması gerektiğinin³⁵ belirtilmesini Mustafa Kemal ustaca analiz etmiştir. Ulusal egemenlik düşüncesine de ters düşen bu durumu ve işgal altındaki yerlerde başlatılan mücadeleleri, buralarda verilen mücadelenin hükümetçe dikkate alınmadığını şöyle ortaya koymaktadır; "Baylar böyle bir genelgeye ne gerek vardı? Heyet-i Temsi-

liye'yi ulus gözünde küçük düşürmekte, onun cezalandırılabilirliğinden söz etmekte ne yarar vardı?.. Heyet-i Temsiliye'yi, dolayısıyla ulusun birliğini ve dayanışmasını ortadan kaldırmayı başlıca erek bilen hükümet, Aydın, Adana, Maraş.. cephelerinde yapılmakta olan çarpışmalardan ise hiç de duygulanmış görünmüyordu..

Baylar, İstanbul'dan gelen 19 Şubat 1920 günlü yazıda; İngiltere Devleti Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'daki Siyasal Temsilciliği'nin de resmi olarak hükümete ulaştırdığı sözlü bildirimde, padişahlık başkentinin Osmanlı Devleti'ne bırakıldığı bildirilmiş; fakat bununla birlikte, Ermeni kırımı ile Yunanlılarla bütün İtilaf kuvvetlerine karşı olan tutumumuzun değiştirilmesi istenmiş; yoksa barış koşullarımızın değiştirilebileceği de eklenmiştir' denilmekte ve kimi noktalar özellikle 'sızıltıya yol açacak en küçük olaylara bile meydan bırakılmaması' öğütlenmektedir..

Baylar, yapılan önerinin ne denli yersiz olduğu üzerinde bir fikir verebilmek için, biz de o günlerle ilgili bazı durumları hatırlayalım. Kuşku edilmemek gerekirdi ki, Ermeni kırımı üzerine söylenen sözler gerçeğe uygun değildi. Tam tersine, güney bölgelerinde yabancı kuvvetlerce silahlandırılan Ermeniler, koruyucularından yüz bularak buldukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmakta idiler. Öç alma düşüncesiyle her yerde acımaksızın öldürme ve yoketme yolunu tutmakta idiler.. Yabancı kuvvetlerle birleşen Ermeniler, top ve ağır makineli tüfeklerle Maraş gibi eski bir müslüman kentini yerle bir etmişlerdi.. Tarihte bir örneği görülmemiş olan bu vahşeti yapanlar Ermenilerdi.. Adana ili içindeki müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silahlandırılan Ermenilerin süngü baskısı altında, her dakika ölüm tehlikesi ile karşı karşıya idiler. Canını ve bağımsızlığını korumaktan başka bir şey istemeyen Müslümanlara karşı uygulanan bu zulüm ve yoketme politikası, uygar insanlığın dikkatini, acıma duygularını çekecek nitelikte iken, olayların tam tersini ileri sürmek ve bundan vazgeçilmesini istemek gibi bir öneriye nasıl güvenilebilirdi?.. Gelecek kuşku dolu ve belirsizlik içinde iken hemen ulusal isteklerimizden vazgeçmek doğru olur muydu? Yalnız İstanbul'un değil Boğazların, İzmir'in, Adana dolaylarının, kısaca ulusal sınırlarımız içindeki bütün yurt parçalarının egemenliğimiz altında bırakılması, ulusal amacımız değil miydi? "36

Mustafa Kemal Temsilciler Kurulu adına 21.2.1920 tarihli ve Harbiye Nazırlığı Başyaveri Salih Bey'e ve dolayısıyla Rauf Bey'in 20.2.1920 tarihli şifreye verdiği cevapta da işgal altındaki diğer yerler ve Çukurova'daki durumu özetleyen şu cümleler yer almaktadır: "Ülkemizi işgal eden ve ulusumuzun tam tutsaklığını isteyen düşmanlarımız, Kuvayı Milliye'nin çalışmalarını istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Ama devleti ve ulusu kurtarmaya çalışan bir ulusal kuvvete, kendi hükümetinin sataşması ve saldırması şaşılacak bir

şeydir. İstanbul'un Osmanlı egemenliği altında kalacağı yolundaki İtilaf devletleri görüşü ne kadar sevinçle karşılanmışsa, İzmir ve Adana cephelelerinde savaşın bırakılması yolundaki istekleri de bizi o kadar şaşırttı. Harbiye Nazır'ına, İzmir ve Adana'nın da Osmanlı egemenliği altında kalması sağlanıncaya kadar silahların elden bırakılmayacağı; Ermenilere bizim bir saldırıda bulunmadığımız, Fransızların silahlandırdıkları ve kışkırttıkları Ermenilerle aramızda bazı olaylar çıkmışsa, bunun sorumluluğunun Ermeni ulusçularına ve onları kışkırtanlara yüklenmesi gerektiği bildirilmiştir.

Hükümetin, Maraş ve Urfa'dan ileriye gidilmemesi yolundaki önerisine karşı, ulusa güvenmek ve Kuvayı Milliye'yi durdurabilmek için, Fransızların Adana'yı hemen boşaltmaya başlamaları istenmelidir. Yoksa Kuvayı Milliye'nin kurtarıcı eylemlerinin önlenemeyeceği ve bu ateşin Halep ve Suriye'ye yayılmak üzere bulunduğu; Fransızlar Adana ve dolaylarını boşaltmakta ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar yarar sağlayacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. Anadolu basınının sert dilinin yumuşatılması İtilaf devletlerinin zulüm ve saldırılarına son vermekle olanaklıdır..³⁷

Bilindiği gibi İstanbul'da düşmanla işbirlikçi bütün tavır ve politikalara rağmen Ulusal Kuvvetler direnmiş ve Mustafa Kemal Nutuk'ta, bunun sözcülüğünün nasıl yapıldığını böylece belgeleriyle ortaya koymuştur. Yine bilindiği üzere hükümetin işbirlikçi tavrı İstanbul'un işgalini önleyememiştir.

Atatürk T.B.M.M.'nin Ankara'da açılışına dek olan gelişmeleri "Baylar şimdiye dek sunduklarım, kişisel olarak ve Heyeti Temsiliye adına değindiğim olayların açıklanmasına ilişkin idi. Bundan sonra söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve yöntemine göre hükümet kurulduktan bugüne değin meydana gelmiş olayları ve devrimleri kapsayacaktır " diye niteler. T.B.M.M.'nin açıldığı ilk günlerde iç ayaklanmalar vs. karşıcil hareketler de hız kazanmıştı. Fakat ulusal güçlerin örgütlenmesi de sağlamlaşmaktaydı. Mustafa Kemal "Güney Fransız Cephesi "ni ve dolayısıyla Çukurova'daki durumu bu anlamda şöyle değerlendiriyordu; "a. Fransız birliklerine karşı, doğrudan doğruya Adana bölgesinde, Mersin, Tarsus, İslahiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında ulusal kuvvetler kurulmuş ve bunlar çok yiğitçe savaşa başlamışlardı. Doğu Anadolu bölgesinde "Tufan Bey" sanı ile eyleme geçen Yüzbaşı Osman Bey'in yiğitlikleri anılmaya değer. Ulusal birlikler Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin kapılarına dek üstünlük sağladılar. Pozanti'da Fransızları kuşattılar ve geri çekilmek zorunda bıraktılar...

Fransızların işgal bölgelerinde ve cephelelerde Ulusal Kuvvetler her gün daha sağlam olarak örgütleniyorlardı. Ulusal kuvvetler ordu birlikleriyle de desteklenmeye başlanmıştı. İşgal kuvvetleri her yönden sıkı

ve sert bir biçimde zorlanıyordu.

Baylar, bu durum üzerine Fransızlar, 1920 Mayıs'ından başlayarak bizimle ilişki kurma ve görüşme yollarını aradılar... Mayıs sonlarına doğru Suriye Olağanüstü Komiseri adına hareket eden Bay (de Caix) Duke (Duguest) adında birinin başkanlığında bir Fransız kurulu Ankara'ya geldi. Bu kurulla yirmi günlük bir ateşkes anlaşması yaptık. Bu geçici ateşkes ile biz Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlamak amacını güdüyorduk "38.

Atatürk, Fransızlarla yaptığı bu yirmi günlük ateşkesin bazı TBMM üyeleri tarafından eleştirildiğini belirttikten sonra şöyle devam eder; "Önce Adana bölgesinde ve cephelerinde bulunan ve bir bölüm askerle de desteklenen Ulusal Kuvvetleri rahatça düzene sokmak istiyordum. Ulusal kuvvetlerin, bu ateş kesme sırasında dağılabileceklerini de gözönünde tutarak ateşkes bildirimini yaparken bir takım önlemler alınmasını da buyurdum. Bundan başka, baylar, önemli saydığım siyasal bir kazanç da elde etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti İtilaf devletlerince elbette daha tanınmamıştı. Tersine, ülke ve ulusun alinyazısıyla ilgili işlerde İstanbul'daki Ferit Paşa Hükümeti ile ilişkide bulunup işlem yapmakta idiler. Bundan dolayı, Fransızların İstanbul Hükümetini bir yana bırakıp Ankara'da bizimle görüşmeleri ve herhangi bir sorunda anlaşmaları, o gün için sağlanması önemli siyasal bir nokta idi. Bu ateşkes görüşmesinde ulusal sınırlarımız içinde olup Fransızların işgalinde bulunan bölgelerin tümüyle boşaltılmasını açık ve kesin olarak istedim. Fransız delegeleri bu konuda yetki almak üzere Paris'e gitmek zorunda olduklarını ileri sürdüler. Yirmi günlük ateşkes anlaşması bir bakıma daha temelli bir anlaşma yapmak için yetki alınmasına zaman bırakmak gibi sayıldı. Baylar bu konuşma ve görüşmelerden edindiğim izlenim Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları yolunda idi. Bu düşünce ve inancımı Meclis'e bildirmiştim. Gerçi Fransızlar, ateşkes anlaşmasının süresi bitmeden Zonguldak'ı işgal etmekle anlaşmanın yalnız Adana bölgesi için olduğunu göstermek istemişlerse de, biz bu davranışı, ateşkes anlaşmasını bozmayı gerektirir saydık. Fransızlarla anlaşmamız bir süre gecikti."39

Bekir Sami Bey başkanlığındaki kurulun katıldığı Londra Konferansı'ndan sonra Yunanlıların yaptığı saldırı geri püskürtülmüş ve İkinci İnönü Zaferi kazanılmıştır. Bu arada Rusya ile Moskova Anlaşması yapılmış ve doğuda durumumuz sağlamlaşmıştır. Bu ortamda Atatürk, İtilaf devletlerinden de ulusal ilkelerimizi kabul edebileceklerle anlaşma yapılabileceğini düşünmektedir. Özellikle Adana, Antep ve dolaylarının işgalden kurtarılmasının çok önemli olduğunu sık sık vurgulayan Atatürk, Fransızlarla bu konuda yapılacak görüşme

sürecinin nasıl geliştiğini şöyle anlatmaktadır; "Çeşitli nedenlerden ötürü, Suriye'den başka, bu söylediğim illerimizi almış olan Fransızların da bizimle anlaşmaya eğilimli oldukları anlaşılmaktaydı. Gerçi, Bekir Sami Bey'in Bay Briyan'la yaptığı ve ulusal hükümetimizce uygun görülmemeyen anlaşma kabul olunmamış idiye de, ne Fransızlar ve ne biz savaşı sürdürmeye istekli idik. Bu yüzden iki yan da birbiriyile ilişki yolları aramaya başladı. Fransa Hükümeti, eski bakanlardan Bay Franklen-Buyon'u ilkin, özel olarak, Ankara'ya göndermişti. 9 Haziran 1921 günü Ankara'ya gelen Bay Franklen-Buyon ile iki hafta kadar görüşmeler yaptım... İlk toplantıda görüşmelerimize temel olacak noktayı belirtmek gereğinden söz açarak konuşmaya başladık. Ben, bizim için temel noktanın Misak-ı Milli'nin kapsamı olduğu ilkesini ortaya koydum... Uzun görüşme ve tartışmalar sonunda Bay Franklen-Buyon, ilkin Misakı Milli'yi okuyup anladıktan sonra görüşmek üzere görüşmelerin geriye bırakılmasını önerdi. Ondan sonra, Misak-ı Milli'nin maddeleri baştan sona değin birer birer okunarak görüşüldü ve tartışıldı... Baylar, Bay Franklen-Buyon ile önemli ve ikinci derecedeki sorunlar üzerinde günlerce ve günlerce görüştük. Sonuç olarak, düşüncelerimizle, duygularımızla ve tutumlarımızla birbirimizi anlayabildiğimizi sanırım. Ama Fransa Hükümetiyle Türk Ulusal Hükümeti arasında kesin anlaşma noktalarının saptanabilmesi için biraz daha zamanın geçmesi zorunlu oldu. Ne bekleniyordu? Belki Türk ulusal varlığının Birinci ve İkinci İnönü'den sonra daha büyüyecek bir başarı ile pekiştirilmesi! Gerçekten, Bay Franklen-Buyon'un kesin karar alarak imzalayacağı Ankara Anlaşması, daha önce söylediğim gibi, büyük ve kanlı Sakarya Savaşı'ndan 37 gün sonra, 20 Ekim 1921'de oluşmuş bir belgedir.

*Bu anlaşma ile siyasa, iktisat, askerlik(alanlarında) ve öbür alanlarda, tek bir konuda bağımsızlığımızdan hiç bir şey yitirmeksizin yurdumuzun değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile ulusal isteklerimizi, ilk kez olarak, Batı devletlerinden biri, söylemiş ve onaylamış oldu."*⁴⁰

D.Sonuç

Ankara Anlaşması üzerine 1 Kasım 1921'de, bölgede komuta değişikliği yapılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Adana, İçel, Maraş ve Urfa illeri Muhittin Paşa'nın emri altında, kolordu yetkisiyle Adana Dolayları Komutanlığı kurularak bölge içindeki kuvvetler bu komutanlığa bağlanmıştır⁴¹.

Ankara Anlaşması'nın koşulları gereği Çukurova bölgesi kısa bir süre sonra işgalci güçler tarafından boşaltılmıştır. Kurtuluş Savaşı

sonrasında 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan anlaşma 24 Ağustos 1923'te Meclis tarafından onaylanmış ve Lozan Anlaşması'nda da 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın sınırlara ilişkin hükümleri kabul edilmiştir.

DİPNOTLAR

- ¹ E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.156-157
- ² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt III; *Vesikalar*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1969, s.1088; Metinde sadeleştirme yapılmıştır.
- ³ Mithat Toroğlu, L. Oğuzcan, H. Akıncı, Ö.N. Çiftçi, S.F. Mutlu, Z. Karayaylalı, O. M. Koçaşoğlu, Ş. Genç, **Kurtuluş Savaşı'nda İçel (Mersin)**, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul, 1971, s.21.
- ⁴ Mithat Toroğlu v.d., **a.g.e.**,s.22.
- ⁵ Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yayınları, San Matbaası, Ankara, 1970 s.12.
- ⁶ Mustafa Kemal'in Adana'dan Başkomutanlık Genel Kurmay Başkanlığı'na 3.11.1918 tarih ve 565 numaralı telyazısı; **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991, ss.14-15; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt:1, Yapı Kredi A.Ş. Yayını, Binbirdirek Matbaası, İstanbul, 1973, s.84; Kasım Ener, **a.g.e.**, s.16-17.
- ⁷ Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, ss.85-86; Kasım Ener, **a.g.e.**, s.18.
- ⁸ Mustafa Kemal'in, Adana'dan Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı'nın 4/5.11.1918 tarihli telyazısı; **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV**, ss.18-19; Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, ss.86-87; Kasım Ener, **a.g.e.**, s.20.
- ⁹ Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, s.19.
- ¹⁰ Cemile; Hoşa gitmek için yaranma; Bkz.Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.132.
- ¹¹ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, ss.19-20 ; Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, s.89; Kasım Ener, **a.g.e.**, s.21.
- ¹² Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, s.92; Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na 6.11.1918 tarihli telyazısı; Kasım Ener, **a.g.e.**, s. 22.
- ¹³ Mustafa Kemal'in Sadrazam İzzet Paşa'ya, Adana'dan 8.11.1918 tarihli telyazısı; **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV**, ss.21-22; Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, ss.93,94; Kasım Ener, **a.g.e.**, s.22-25.

- 14 Kasım Ener, **a.g.e.**, s.24.
- 15 Kasım Ener, **a.g.e.**, s. 24.
- 16 Mithat Toroğlu v.d., **a.g.e.**, s.30
- 17 Mithat Toroğlu v.d., **a.g.e.**, s.31
- 18 Kasım Ener, **a.g.e.**, s.24. Atatürk'ün bu sözleri, Adana'da Atatürk Evi'ne girişte, görülebilecek şekilde duvara işlenerek Atatürk-Kurtuluş Savaşı-Adana kompozisyonu ve bütünleşmesi sağlanmıştır.
- 19 Atatürk, **Nutuk**, 3.Cilt, Vesikalar, s.1186; Belge:220; Metinde sadeleştirme yapılmamıştır.
- 20 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt (1919-1920), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1981, s.3.
- 21 Atatürk, **Nutuk -Söylev**, 1.Cilt, s.73-74.
- 22 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s. 147-149.
- 23 Kasım Ener, **a.g.e.**, s.36.
- 24 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.303.
- 25 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.307.
- 26 Belge, 158.
- 27 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.327.
- 28 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1.Cilt, s.373.
- 29 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.405.
- 30 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.407
- 31 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.409-411.
- 32 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s. 443.
- 33 İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele** , Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.XX.
- 34 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.449.
- 35 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, ss.505-507; İstanbul, 14 Şubat 1920 tarihli İllere ve Bağımsız Sancaklara Sadrazam Ali Rıza imzasıyla gönderilen genelge.
- 36 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, ss.507-511.
- 37 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 1. Cilt, s.517.
- 38 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 2. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara, 1981, s.609.
- 39 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 2. Cilt., s.611.
- 40 Atatürk, **Nutuk-Söylev**, 2. Cilt, s.831-835.
- 41 Kasım Ener, **a.g.e.**, s. 283.